

[Szemere Bertalan], 1869¹**SZEMERE Mária²*****Bertalan Szemere (Barthelémy de Szemere), 1869***

Ha atyám családi s benső életéről merek itten szólni, onnan jön, hogy ez leginkább külföldön, s honfi társaitól nem ismerve tölt el; azért is szeretnék róla némely dolgokat tudatni, mert ő azon szellemek közé tartozott, kiknek hivatásuk a földön a félreismertetés látszik lenni. Politikai élete s törekvései ismeretesek, én azokhoz, mint nő, nem szólok; keveset is tudok, s értek róluk; de mint leánya, tudom, hogy szándéka tiszta, s jelleme vesztegethetlen volt mindig. De főképp a politikai pályán, melynek életét, családját s örömeit áldozá, főképp itt érte Őtet a rágalom, a félreismertetés. Egyik legszebb emlékezetemhez tartozik az, hogy atyám ajkairól nem hallottam panaszt soha; a vidámságot arcán ritkán láttam, mosolyt még ritkábban: volt homlokán s szája körül az a vonal, mely szenvedésekről szól, mely egy lélek kimondhatlan fájdalmait elárulja; de atyám tűrt s hallgatott; én még kevésbé szólhatok fel azok ellen, kik Őt rágalmazták vagy vádolták. Családi körünkben sokat tartott a finom modorra, de nem akart benne kényszerűt látni; azt akarta, hogy mindenki elsajátítsa magának, mondván, hogy a nemes lélek s a rendben tartott jellem, külsőnkre is befolyással van. Csendes volt, keveset szólt, sokat dolgozott. Estenkint egy-két órát szentelt családjának, s többet tanultunk akkor, ha érdekes modorával, élénk eszével nekünk valamit elbeszél és magyarázott, mint mindenféle könyvek olvasásából. Igazságos volt, szigorú csak a hazugság s tettetés ellen; de az volt akárhol, s akárkinél találta. Ámbár nagyon sokat dolgozott, megtörhetlen szorgalommal mindent szeretett folytatni s végezni, mit egyszer megkezdett; mégis a legparányibb dolog, ami életünkéből Őtet érdekelte, mint általában minden dologban vagy kérdésben, a fontosabb vagy komolyabb oldalát fellelte. Nem emlékszem, hogy valaha mondtam volna valamit atyámnak, anélkül, hogy ne figyelmeztetett volna a dolog mélyebb vagy nemesebb irányára. S pedig mióta emlékezni tudok, azóta is atyám képe magasan s szentén áll előttem. Jön egy kor, melyben, anélkül, hogy a gyermeki kegyeletről megfeledkeznénk, szülőinkről ítélőleg merünk gondolkodni. Az, azon kor, midőn saját individualitásunk öntudata felébred, s becsét érezzük, midőn hogy Őtet ápolni, tökéletesíteni kell, hogy van neki is célja, vannak törekvései s vágyai; s midőn saját keblünkben látunk, csak is akkor foghatjuk fel, mi az emberiség? Akkor kezdjük érteni miért működnek, vesződnek, vívnak a többi emberek is. Előttünk egészen más alakot ölt az élet magára, s mi az életet egészen más szempontból tekintjük; s midőn azon kort elérjük, szülőinket is másképp tekintjük. Egy részről megfontoljuk szándékjukat, céljukat; más részről törekvéseik eredményeit: s ebből lehet közelítőleg következtetni, mennyiben volt az, a jó vagy a tévút, melyen haladtak a kitűzött cél elérése iránt.

---

¹ Megjelent: RÓNAY Jácint: *Napló-töredék: hetven év reményei és csalódásai*: nyomtatott kéziratul tíz példányban I–VIII. Stampfel, Eder és társai, Pozsony, 1885–1888. IV. 297–308. Szemere Mária apjára való visszaemlékezését Rónay Jácint közölte. Rónay Jácint (1814–1889) bencés tanár, természettudós, a szabadságharc udvari papja és halálra ítélt '48-as emigráns baráti viszonyt ápolt Szemerével az emigrációban. 1851 őszén személyesen is találkoztak, amikor Szemere feleségével és kislányával, Szemere Máriával, illetve a pesti Balassa Emíliával Londonban járt a világgkiállítást megtekinteni. Rónay ekkor ugyanis Londonban élt, 1866-ban tért haza Magyarországra, így Szemere halálakor már újra hazájában élt. Mivel 1851-ben Londonban személyesen is találkozott a kislány Máriával, Szemere halála után is jó viszonyt ápoltak Pesten, amikor Szemere Mária hazatért Párizsból apja hagyatékát gondozni, így Rónay Jácintnak írta le apjára vonatkozó emlékeit, az írást Rónay az 1885 és 1888 között 8 kötetben kiadott naplójegyzetei IV. kötetében közölte, vagyis majdnem tíz évvel azután, hogy Szemere Mária megfogalmazta emlékeit.

² Szemere Mária (1847–1905 u.) Szemere Bertalan és Jurkovich Leopoldina elsőszülött leánya, Szemere Bertalan szépirodalmi írásainak szerkesztője.

Atyám tagadhatlanul azon természetek közé sorozható, melyeket a német olyan helyesen elnevez: „eine strebende Natur”, melyről a francia olyan találóan mondja: „une âme voulante”.³ Szenvedett sokat, kimondhatlanul sokat; nem tudja azt senki, s ha mondanám is, nem értenék meg, mert többnyire az ember csak saját szenvedéseit érti, habár a máséban részt is vesz, vagy enyhíteni akar. Nem hiszem, hogy csalódom, ha állítom, hogy két hibát követett el azon úton, melyen benső élete fejlődését s tökéletesítését kereste. Atyám, ifjúkori illúzióival ment át az érett korba, s azokhoz ragaszkodott. Nem, mint a tévedt utas azon reménnyel, hogy az oásist, hús forrásával még eléri, nem, mint a fáradt hajós, ki vigaszt s erőt talál a sok szépségek s tünemények emlékezeteiben; ő ragaszkodott hozzájuk, mint egy bizonyossághoz, s a mindennapi élet leckéi s belviszonyai nem tudták hitétől megfosztani. Ő hitt és remélt a jóban, hitte, hogy az győzni fog, feledvén némelykor, hogy itt lent csak a küzdelem helye, honnan a győztes kivívott diadala után elszállítatják, s hogy a csatatér a két párté: a gonoszé és a jóé; s a csatatér az élet, vagy a világ, vagy az ember maga: mindegyikben küzd két ellenség, két elv. S ebből könnyű következtetni, hogy minden jóság és igazság mellett, atyám sokat követelt az emberektől — aminél nagyobb tökélyben álma s reménye minél előbbi elérését vélvén látni. Minő csalódásokat tapasztalt, gondolható! Mennyit szenvedhetett, nem mondhatjuk, mert ismétlem: ő túrt s hallgatott. Keveset szólt ő mindig, főképp ilyen magasabb tárgyokról: én ezeket csak egy itt-ott ritkán ejtett vagy írt szóból gyanítom, én saját tettei, benső élete irányából következtetem. Hogy ezen két kedvenc nézete vagyis inkább reménye meghiúsulása betegségét, ha nem is okozta, de minden bizonnyal előmozdította, előttem kétségtelen. Erről nem szólok, mit mondanék? Csak legbensőbb meggyőződésemet, s az emberek kinevetnének. Ki merné állítani, hogy tudja mi az örütség? Az, amit mi úgy nevezünk: fizikai okok, az állapotot megsúlyosbíthatják, s az egész egy testi betegség alakot ölt magára: de mondják meg nekem: mi történik, mi küzd, mi él, mi törekszik ama lélekben, mely előttünk elzárkózik, s életét elrejtí gyermeteg együgyű szavak mögé? Mondjátok egy műveletlen embernek, vagyis olyannak, ki a mindennapi műveltségben részesült: hogy alakult a föld, mi a földünk, milyen viszonyban áll az egek-, csillagok- s napokhoz? Ki fog nevetni; mert ő azt hiszi, amit a pusztá betű a szent könyvekben mond; ő azt hiszi, a földet az Úr Isten minden kezdettől úgy teremtette, ahogy jelenleg áll, hogy a geographusok csak kényelmesen lepingálhassák kártyájukra. S mi úgy állunk ezen lelki állapot előtt, mint a tudatlan az ős világ átalakulásai előtt. Az emberi lelket s működését legkevésbé ismerjük, s mégis az a legremekebb mű! De hogy' kutatjuk meg örvényeit s magasságait? Minő mértékhez nyúlunk, egy lélek megbírálására, mely a földön már olyan stádiumba lépett, mely nem a földé? — De ilyen gondolatban járni nem jó, mert a magasság roppant, s elfog a szédülés, mert irányt még nem ismerünk, támasszal még nem bírunk.

---

³ eine strebende Natur = (német) törekvő természet(ű), une âme voulante = (francia)

1.
Erwin HANFSTAENGL
műterme (Párizs):
Szemere Bertalan, 1863.
Papír, albumin.
Magyar Nemzeti Múzeum
Történelmi Fényképtára
(MNM TF) ltsz. 78.805/1.
(MNM dig. felv.)

Nagyon tiszta lélek volt atyám, gondolom, tiszta szándék csak tiszta lélekből eredhet. Utolsó éveiben láttam s hallottam hol járnak gondolatai: mindig a régi gyermek- s ifjúkorában lelte gyönyörűségét. Az egyetlen emlékezet ezenkívül a '48-ki harcok voltak. Mindig rendezett, s gondoskodott; sokszor nagy hévbe is jött, s négy nap halála előtt még hozzám fordult, s könnyező szemekkel mondá: „Marie, Marie, hiszen én mentettem meg a zászlót!” Talán a koronára gondolt? Nem tudom. Még két- vagy háromszor hallottam csendesen a zászlóról szólni, s azután csendes lett, nagyon csendes... halálig csendes! Egy kedvenc alakja volt, az István főhercegé. Sokszor mondta „Jön István fh., jön s hívat, mert jó barátja vagyok.”⁴ Magasok a trónusok, de vajjon minő magasságban állhat az ember, hogy nélkülözhesse az eféle embert, a barátot? Sok lenne jobb, magasabb, ha a trónosukon ülők barátokat bírnának. De a hiány fönt is van, lent is van. Fenn van a feszesség, a mindig megsértve vélt magasabb állás; hiányzik a bizodalom, az egyszerű emberi érzés, talán a józan nevelés is. Lent gyakran hiányzik a szilárd bizodalom a tiszta emberi saját önérzetben, hiányzik gyakran a tiszta szándék, az erős jellem, mely nem tántorog a földi magasságban, nem veszti el az egyensúlyt.

⁴ Szemere Bertalan már a '48-as forradalom előtt személyesen ismerte Habsburg–Lotaringiai István Ferenc Viktor főherceget (1817–1867), aki 1847. november 12–1848. szeptember 25. között a Magyar Királyság nádora volt. 1847. szeptember 4-én István főherceg, a későbbi nádor országjárása során Miskolcot is felkereste, ahonnan a közeli Hámorba (ma: Lillafüred) is ellátogatott. Másnap reggel a főherceg Miskolcon ünnepélyesen elhelyezte az épülő színház alapkövét, majd Abaúj felé hagyta el Borsod vármegyét, s a megyehatáron Szemere Bertalan, Borsod vármegye másod-alispánja búcsúztatta ünnepi beszédével.

Már másfél év óta szenvedett Atyám roppant fejfájásban, jött aztán egy hosszú idő, melyben búskomorságba esett; az embereket kerülte, gyűlölte, félt tőlük; ez csak rövid időig tartott. Következett más idő. Ő, ki mindig szerényen visszahúzta a magát a legnevezetesebb körökben, melyeket sok genialis emberrel látogatott, de mindig maga magát elrejtve, (nem emlékszem, hogy atyámat valaha hallottam volna egy társaságban vagy kérdésben dominálni vagy hangja vagy véleménye által). Kis gyermek voltam, de beszélhetek erről, mert édes Anyám gyengélkedése miatt, mindig atyámnál voltam, s lábaihoz leülvén, 1–2 óra éjszakáig hallgattam a beszédet folyni. Paris legjelesebb s kitűnő férfiai szerettek hozzá jönni, s eszmecserebe bocsátkozni); betegsége óta mindig megsértve találta magát, ő mindig csak ministerről fantáziált, kinek címét eddig nem is volt nekünk szabad a háznál kimondani.

2. Az elzászi Bad Niederbronn üdülőhely nevezetességei képeslapon, 1899 (Forrás: www.ebay.fr)

Atyám betegsége sok phasion ment keresztül, mindegyikhez találtak az orvosok nevet, de gyógyítást nem. Az 1864-ki nyarat részint Niederbronnban (Alsaci fürdő),⁵ részint Heidenben töltönk egy kis helységben: Appenzellben, egy magasabb hegytetőn a constanci tó fölött.⁶

⁵ Az elzászi Bad Niederbronn (Niederbronn-les-Bains, Franciaország)

⁶ A svájci kantonnak (Appenzell Ausserrhoden) is nevet adott Appenzell-dombságban fekvő üdülőhely, Heiden 400 méterre a tengerszint felett fekszik a Bodeni-tó (más néven: Konstanz tó) közelében.

3. A svájci Heiden üdülőfaluképeslapon, 1899, részlet (Forrás: www.sf-nahues.de)

Parisba Octoberben térvén vissza, a betegség még mindig, csaknem mindennapi változatai által gyógyításra reményt nyújtott nekünk. Decemberben sok nehéz napok következtek be, melyek elbeszélésével inkább nem szomorítom önöket; a leírás is nehéz nekem, mert komoly és gyászos emlékezeteket ébreszt bennem fel. Karácson napján, szokottabbnál sápadt volt, s úgy, mint átsugározva magasb ihlettől, túnt arca fel.

Anyám s én egymásra néztünk, mint nem földi lény, úgy állott atyám köztünk. Halál sápadt volt, s fekete szakála, de még feketébb haja az egész arcot olyan különösen körülövezték; legfeltűnőbbek voltak szemei, olyan tiszta, szelíd s mosolygó tekintettel, mint nem emlékszem, hogy valaha láttam volna. — Anyámhoz monda: „jőjjön el velem a templomba, áldozni akarok.” Ezt minden évben szokta karácsonkor tenni. Anyám nyakamba borult, s monda: „Meglátod gyermekem, ő meggyógyul.” Anyám mondta, s én félttem, reszkedtem, fiatal voltam még, de reményleni nem tudtam már. — Anyám később monda, hogy a templomban modora percről-percre áhítatosabb, nyugodtabb, csendesebb lett. Nem sírt (ami sokszor történt betegsége óta), nem szólt semmit, mindig csak csendesen imádkozott, míg anyámnak monda: menjünk. Másnap atyám roppant izgatott volt. Szemei vérrel voltak elborítva, haja igazán borzasztóan dúlt fölfelé. Nem akart semmit magához venni; csak mindig egyik szobákul a másikba járt. A tél oly szigorú volt, milyent Párisban még nem éltünk, már hetek óta tartott a fagy; mi Paris egyik legmagasb pontján lakván, még inkább ki voltunk az időnek téve. Anyám bement szobájába kérdezni: nem tehetne-e neki valamit? Atyám nyílt ablaknál, nyitott inggal-lérral állt, halálsápadtan, visszafordult s Anyámra kiáltott: hogy menjen, menjen, mert egy perc múlva nem tudja már, mit tesz! Akkor iszonyúan szenvedhetett, érezte a crisist jőni, érezte, hogy nem uralkodhatik azon... s következett egy hosszú, hosszú nap...! S mikor este lett, Atyám ama szomorú házban volt, mely előttünk a sírnál setétebben áll.⁷

Az osztrák követséghez fordultunk. [1865.] Januarius 5-kén küldték Ő Felségéhez bejövétel-engedély kérvényünket, s 8-kán reggel jött az engedély távsürgöny útján. Ő Felségének ez oly humánus, szép és részvevő tette, mely sok mást tud elfelejtetni; neki legyen örök köszönet! S minden ember, ki itt szenvedély nélkül érez, s igazságosan gondolkozik, fogja mondani: áldás nevére! Magyarországból jött valaki, Atyámat haza vezetni.

⁷ Szemere Bertalant 1864. december 25-én vitték el párizsi otthonából az egyik párizsi elmeógyógyintézetbe.

Ő 1865. Januarius 21-kén indult el Párisbul, hol 15 esztendeig élt. Ott sokat működött, gondolt, sokat akart s tapasztalt; de az egy gondolat, melyben mind ez összpontosult: *házája* volt! Ezt nem mondom, mint leánya, mint részrehajló szerető gyermeke; ezt mondom, mint valót, mint egyetlen igazat! Mi történt később napról napra, ez nem áll olyan tisztán már előttem; még mindig értek új és súlyosabb csapások; de az úr, ki ilyeneket küld, erőt is küld túrni.

Anyám, atyám eltávolítása által egészen összetört, néhány nap múlva betegágyára fektült, s három hónapos szenvedés után, épen azon napon, melyen Atyám az idegen földet elhagyta, Marcius 21-kén megszűnt élni! Nem szólok itt ő róla! Én azt hiszem, egy szentről, egy mátyrról nem szabad a nagy közönség előtt szólani; mert a nő, szeretete által mátyr, s az az ő titka, s mihelyt szeretete meghal, ő is sírba száll. A férfi mátyr egy eszméért, egy országért, s ezek idéznek elé revolúciókat a világban, s mi a világban történik, az a történet *tu-lajdona*; azért feljegyzi ez a harcosok küzdelmét, szenvedéseit. De a nő országa, a háza, családja, benső világa; s ez csak *addig* marad szent, s tiszta, míg a nyilvánosság éles lehellete nem érinti meg.

Itt Magyarországon atyám még négy hosszú évig szenvedett. Örült, ha gyermekét, látta, s vele beszélt rég-rég elmúlt időkről, s áldásként, ha elbúcsúzott ezt monda: „Mari, szeretlek!” S csendesen, csendesen jött a nagy nap, melyen egy nemes és nagy szív megállt; egy szív, mely utolsó percig szeretett volna működni a hazáért, mely utolsó cseppig akarta annak vérét s erejét szentelni! Ő meghalt, s mi állunk egy nagy rejtély előtt: miért lett e szellem erejében, legszebb napjaiban megtörve? Miért kellett, még annyi éven át szenvednie egy földön, — melynek ő halva volt, s melyért fáradni, jót s nagyot teremteni, egyetlen hó óhajtása volt?

Pesten, 1869. October 18-kán
Szemere Mária

4.
Barabás Miklós műterme:
Szemere Mária és barátnője,
Barkassy Hermin, 1865 k.
Vizitkártya, papír, albumin.
Magángyűjtemény,
Grégász Miklós jóvoltából